

Politikai szövegek és fordítástudomány

2. rész: Szövegnyelvészeti trendek a politikai diskurzuselemzés fordítástudományi megközelítése terén

Bánhegyi Mátyás

E-mail: banhegyi.matyas@kre.hu

Kivonat: A tanulmány a fordítástudomány terén megjelent, politikai szövegekkel összefüggő szövegnyelvészeti (jellegű) kutatásokat összegzi, valamint az e területen megjelent kritikai diskurzuselemzési tanulmányokat foglalja össze. Az esszé először röviden kitér a szöveg, a hatalom és az ideológia kapcsolatára és ehhez kapcsolódóan a fordítás szerepére, valamint érinti a kérdéskör jelenleg kutatott fordítástudományi aspektusait. A cikk ezt követően a politikai szövegek fordításának elemzése és a fordítási folyamatot jellemző hatalmi relációk tárgyában írott tanulmányokat ismerteti. Az e téren elvégzett kutatásokat a tanulmány a következő hat kutatási irányra osztja: politikai szövegek fordításának kutatása; a fordítók szakmai szerepe és a politika; a fordítók mediációs tevékenysége politikai konfliktusok esetében; a fordítók szakmai felelőssége és az általuk e téren alkalmazott stratégiák; a fordítók saját történelmi, társadalmi és kulturális hátterének szerepe munkájuk során; valamint a különféle szövegtípusok fordítása terén mutatkozó manipulációk. A cikk részletesen ismerteti a legfrissebb tanulmányokat és azok eredményeit. Véggökövetkeztetésként elmondható, hogy az alkalmazott kutatási módszerek annyira sokfélék, hogy az elért eredmények egymással nem hasonlíthatók össze. Ily módon a kutatások nem segítik egymást. A tudományterület további fejlődése érdekében szükségesnek látszik valamiféle egységesebb kutatási módszer és elemzési eszköz bevezetése vagy legalábbis alternatívaként való felkínálása a jövőbeni kutatások céljaira.

Kulcsszavak: politikai diskurzus, ideológia, hatalom, kritikai diskurzuselemzés, szövegnyelvészeti trendek

1. Bevezető

Három részből álló tanulmánysorozatunk korábbi, 1. részében a kritikai diskurzuselemzés előzményeit és meghatározó iskoláit ismertettük. A jelen, 2. rész a fordítástudomány terén megjelent, politikai szövegekkel összefüggő szövegnyelvészeti (jellegű) kutatásokat összegzi, valamint az e területen közreadott kritikai diskurzuselemzési tanulmányokat foglalja össze. A későbbiekben megjelenő, 3. rész van Dijk kritikai diskurzuselemzési modelljét részletezi és bemutatja, hogy az elemzési modell hogyan adaptálható politikai szövegek fordítástudományi elemzésének céljára. Térjünk azonban vissza tanulmányunk

témájához, a politikai szövegek szövegnyelvészeti (jellegű) eszközökkel végzett fordítástudományi kutatásaihoz.

A szöveg, a hatalom és az ideológia kapcsolatát érintő rövid bevezetés után tanulmányunk a fordítástudomány terén megjelent, politikai diskurzust elemző tanulmányokat osztályozza és ismerteti. Megközelítésünkben a **politikai diskurzus** lényegében bármilyen olyan szöveg, amely formális, illetve nem formális politikai kontextusban létezik, továbbá valamilyen politikai eseményre, szervezetre vagy szereplőre utal, azzal foglalkozik. Ahogy az alábbiakban látni fogjuk az ismertetett fordítástudományi tanulmányok kapcsán, a politikai diskurzus fordítástudományi elemzése számos megközelítést kínál és rendkívül szerteágazó. Az alábbiakban ezt a színes kutatási területet mutatjuk be részletebben.

2. Szöveg, hatalom és ideológia

Nyilvánvaló felismerés, hogy szöveg nem létezhet társadalmi kontextus nélkül, hiszen a szövegjellemzők (beleértve ebbe a fordítás során keletkezett szövegek jellegzetességeit is) megértéséhez nélkülözhetetlen, hogy a szöveg alkotójáról és befogadójáról, valamint a köztük fennálló társadalmi és kulturális relációról a szövegbefogadó ismerettel rendelkezzen. A társadalmi kontextusban létező társas kapcsolatok a felek között meglévő társadalmi státusbeli különbségekben is megnyilvánulhatnak, ami különféle hatalmi relációk kialakulását okozhatja, és ezt a szöveg képes megjeleníteni. Tanulmányunkban a társadalmi státusbeli különbségeket, azaz a **hatalmat** olyan, csoportok vagy intézmények által birtokolt társadalmi befolyásként értelmezzük, amely révén bizonyos csoportok, illetve intézmények ellenőrzést gyakorolnak egyes személyek, illetve csoportok felett, azok cselekvési terét megszabják. A hatalom társas jelenség (hiszen személyek között létezik), és ebből következően a nyelv igen hathatós eszköze annak, hogy az emberek között létrejövő kommunikációs kontextusokban a hatalmat valaki megszerezze, illetve a továbbiakban is birtokolja és ezt nyelvi eszközökkel kifejezze (Fowler 1985). Ha bizonyos hatalmi relációk már elfogadottá váltak, szinte észre sem vesszük és természetesnek tartjuk őket az adott társadalmi-kulturális kontextusban. Ilyen esetben a hatalmat birtokló csoport(ok) vonatkozásában **ideológiáról** beszélhetünk. Az ideológia nem más, mint azon alapvető hitek összessége, amelyek „egy társadalmi csoport társadalmi reprezentációját alkotják” (van Dijk 2003:10¹), azaz olyan elfogadott hatalmi relációk összessége, amely a társadalom tagjaiban leképeződve az adott társadalmi csoport társadalmi státuszát, helyzetét biztosítja.

A hatalom, a nyelv és a kommunikáció kapcsolatát bemutató szakirodalom igen gazdag. Mivel azonban tanulmánysorozatunk a politika és a fordítás összefüggéseit boncolgatja, a továbbiakban kizárólag egy adott kommunikatív helyzettel és szövegtípussal fogunk foglalkozni: a politikával és a politikai

¹ Az angol idézeteket a tanulmány szerzője fordította magyarra.

szövegekkel (avagy a politikai diskurzussal). A politikai szövegeket ebben az összefüggésben olyan intézményesített kommunikációs eszközként értelmezzük, amelyek segítségével a politikai hatalmat meg lehet szerezni, meg lehet tartani, illetve amely révén ezt a hatalmat és a hozzá kapcsolódó ideológiát fenn lehet tartani. A fordítás két- és többnyelvű kontextusokban jelentős szerepet játszik abban, hogy ezt a politikai hatalmat birtokolni lehessen, illetve hogy a hozzá kapcsolódó ideológia fennmaradjon.

3. Fordítás, hatalom és politika

Az elmúlt években, pontosabban az 1990-es éveket jellemző **kulturális fordulat** után (Dimitriu 2002:2, Hatim és Munday 2004:313) a fordítástudomány élénk érdeklődést mutatott a politikai szövegek fordításának elemzése és a fordítási folyamatot jellemző hatalmi relációk tanulmányozása iránt. A kutatásokat a következő irányokra oszthatjuk (minden kutatási irány vonatkozásában zárójelben megadtunk néhány jelentős szerzőt is):

- (1) a diskurzuselemzés, a fordítástudomány és a politika különféle kutatási céllal életre hívott metszéspontjai (Hatim és Mason 1990, Chilton és Schäffner 2002, Schäffner 2004);
- (2) a forrás- és célnyelvi szöveg és kultúra társadalmi, kulturális, ideológiai és politikai kontextusának elemzése (Pym 1992, Pym 2000, Schäffner 2003);
- (3) a forrás- és célnyelvi szövegek szövegtipológiája és szövegfunkciói (Nord 1997, Trosborg 1997);
- (4) a fordító mint interkulturális ágens és annak kulturális közvetítő szerepe (Venuti 1992, Katan 1999);
- (5) a munkája során potenciálisan a konfliktus részévé váló fordító (Tymoczko és Gentzler 2002, Tymoczko 2003);
- (6) a célnyelvi szöveg fordító általi tudatos manipulációja és a fordító ideológiai és/vagy politikai elkötelezettséget tükröző szövegalkotási gyakorlata (Alvarez és Vidal 1996, Baker 2006);
- (7) a fordítók által a szakmai munkához kapcsolódóan végzett politikai és társadalmi aktivista tevékenység (Baker 2007).

Kritikaként fogalmazható meg, hogy a legtöbb fenti megközelítés nem használ szövegnyelvészeti adatokat ahhoz, hogy a szöveggel kapcsolatos kutatási megállapításait alátámassza. Az alkalmazott kutatási módszertan és elemzés tekintetében nem támaszkodnak az elemzett forrás- és célnyelvi szövegből származó szövegszerű bizonyítékokra. Az ilyen tanulmányok gyakran kevéssé meggyőzőek, esetlegesek és módszertanilag is megkérdőjelezhetőek. Ha a kutatás nem támaszkodik rendszerezett módszertani, illetve elméleti háttérre, vagy ha az elemző kényére-kedvére választ ki pár elemzendő szót vagy szókapcsolatot és azokhoz szubjektív, személyes megjegyzéseket fűz magyarázatként, akkor az elemzést nem lehet érvényesnek és megbízhatónak tekinteni.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen megközelítéseknek is megvannak a maga előnyei (pl. elméletalkotás elősegítése stb.), véleményünk szerint azonban az így kapott kutatási eredmények magyarázó célzatú részleteket és kontextusokat vonultatnak fel, nem pedig szövegszerű adatokkal dolgoznak. Objektívnek mondható adatokat – véleményünk szerint – legmegbízhatóbb módon szövegnyelvészeti megközelítések révén nyerhetünk. Éppen ebből kiindulva a következő részben bemutatjuk, hogy a politikai szövegekkel foglalkozó szövegnyelvészeti megközelítések milyen formában vannak jelen a fordítástudomány terén és a manapság alkalmazott kritikai nyelvészetben.

3.1. A politikai diskurzus fordításának kutatása

A politikai szövegek fordításának elemzése és a fordítási folyamatot jellemző hatalmi relációk tanulmányozása terén mutatkozó kutatási irányok fenti rövid bemutatása után az alábbiakban a politikai diskurzus szövegnyelvészeti (jellegű) elemzésére összpontosító fordítástudományi kutatásokra szűkítjük le látókörünket. Ezeket a kutatásokat témák szerint hét csoportra lehet osztani. A kutatási témák után a területtel foglalkozó kutatókat is megemlítjük:

1. a fordítók szakmai szerepe és a politika: Palmer (2007), Dragovic-Drouet (2007), Gagnon (2006);
2. a fordítók mediációs tevékenysége politikai konfliktusok esetében: Tang (2007), Calzada Pérez (2007);
3. a fordítók szakmai felelőssége és az általuk e téren alkalmazott stratégiák: Maier (2007), Schäffner (1998);
4. a fordítók saját történelmi, társadalmi és kulturális háttérének szerepe munkájuk során: Kuhiwczak (2007), Nikolaou (2007);
5. a különféle szövegtípusok fordítása terén mutatkozó manipulációk: Foster (2007), Williams (2007), Chadwick (2007), Baker (2006);
6. kritikai diskurzustudatosság a fordítástudományi kutatások terén: Valdeón (2007), Chan (2007), Schäffner (2004).

A tanulmány további részében a fenti kutatási területeket mutatjuk be és azok főbb eredményeit részletezzük. Célunk, hogy érzékeltessük, mennyire sokrétűek és sokszínűek ezek a megközelítések, amiből az következik, hogy a különböző megközelítések révén előálló kutatások egymással szinte összehasonlíthatatlanok. Az adott kutatás és a politikai szöveg témájától függően a kutatók számos kutatási eszközt alkalmaznak, ami megnehezíti a kutatási eredmények összehasonlíthatását, és szétforgácsolja a kutatási erőfeszítéseket.

3.2.1. A fordító szerepe

Ahogy a politika egyre nemzetközibbé válik, a fordítástudomány is egyre élénkebben foglalkozik a fordító szakmai szerepével és lojalitásával. Palmer (2007) tanulmányában olyan különböző fordítói szerepeket ír le, amelyekben nyugati médiaszakembereknek dolgozó irakiak munkálkodnak, valamint bemutatja

a helyzet által előidézett, a politikai elkötelezettség hatására létrejövő, egymással ellentétes fordítói lojalitás kérdését is. Wadensjö (1998) alagútelméletére (Conduit Theory) alapozva Palmer (2007) a médiariporterok és a fordítók szerepét kutatja az iraki konfliktussal kapcsolatos információáramlás vonatkozásában. Megállapítása szerint annak ellenére, hogy a nyugatiak megbíznak az iraki fordítóknak, megesik, hogy a média nem pontos információkat közöl, mivel (1) a fordítók a fordítandó anyagot összefoglalják, nem pedig a teljes szöveget fordítják le, (2) a fordítók az általuk lényegtelennek tartott részeket kihagyják a fordításból, (3) az újságírók nyelvi korlátokba ütközve képtelenek a helyi közösségekbe beilleszkedni és ebből következően az ottani kultúrát megérteni, valamint (4) a fordítók társadalmi beágyazottsága és társadalmi státusza elfogultságot eredményez, illetve a fordítók helyi közösségekben fellelhető informátorai nem semlegesek. Palmer (2007) véleménye szerint a különféle kulturális és politikai beállítottság egy adott forrás- és célnyelvi szöveg összehasonlításában akár egymással ellentétes politikai irányultságot is mutathat.

Dragovic-Drouet (2007) a jugoszláv konfliktussal kapcsolatos fordításokat vizsgáló tanulmányának kiindulópontja a Seleskovitch-féle (1983) semlegesség- és a Newmark-féle (1989) erkölcsi és tényszerű igazságra vonatkozó kritériumok. A jugoszláv háborúról szóló forrásnyelvi szövegek és fordításaik szövegelemzése segítségével Dragovic-Drouet (2007) amellet érvel, hogy a fordítók a fenti szakmai előírásokat gyakran nem tartják be, és hogy a fordítók cenzúrázzák vagy akár tartalmilag meg is változtatják az adott célnyelvi szöveget, amennyiben úgy értékelik, hogy az elsődleges szövegalkotó (riporter, egyéb médiaszemély stb.) szövege nemkívánatos beágyazottságot (kulturális elfogultságot) mutat és méltánytalan információkat közöl. A fordításmódszertan vonatkozásában Dragovic-Drouet (2007) szerint arra lenne szükség, hogy a képzés felkészítse a fordítókat a konfliktushelyzetekkel kapcsolatos szövegek fordítására mind nyelvi, mind pedig terminológiai szempontból. A tanulmányból kiderül, hogy a fordítók politikailag is manipulálhatják a célnyelvi szövegeket, valamint hogy szükség lenne a fordítói tudatosság növelésére az ilyen fordítási megbízások kapcsán.

Gagnon (2006) a kanadai miniszterelnöki hivatal, a parlament és egyéb kormányzati intézmények fordítási ügykezelését és gyakorlatát elemzi, és azt vizsgálja, hogy Kanadában hogyan fogadják ezeket a fordításokat. A forrás- és célnyelvi szövegek státusa tekintetében Gagnon (2006) a szövegek hibrid jellegére (tudatos fordítói döntések következtében a fordított szövegek furcsa, különös szövegjellemzőket mutatnak az adott célnyelvi kultúra vonatkozásában) hívja fel a figyelmet és arra a következtetésre jut, hogy Kanadában a fordítások alacsonyabb státusszal bírnak a befogadók véleménye szerint, mint az eredeti szövegek. A szövegadaptációk, valamint a francia és az angol párhuzamos szövegek befogadása vonatkozásában Gagnon (2006) tanulmánya Fairclough (1989) kritikai diskurzuselemzési modelljét (Critical Discourse Analysis Model) felhasználva szövegelemzést végez és megállapítja, hogy a meggyőzendő közönség jellege befolyásolja a fordítások elkészítésének módját, azaz azt, hogy milyen intézményi fordítási stratégiát alkalmaznak. Ez azt jelzi, hogy az aktuális ideológiai célok meghatározzák az alkalmazott fordítási stratégiát is. Ebből

kifolyólag úgy tűnik, hogy még kétnyelvű országok esetében is szinte lehetetlen (és tulajdonképpen adott esetben nem is kívánatos), hogy fordítás révén politikailag ekvivalens szövegek keletkezzenek; nem is beszélve a kétnyelvű országoknál politikai szempontból is nagyobb eltéréseket mutató politikai kontextusokról (pl. nemzetközi helyzetekben felhasznált szövegek).

Az ismertetett tanulmányok azt mutatják, hogy a politikai szövegek fordításának elemzésekor feltétlenül tekintetbe kell venni azt a nemzeti és/vagy nemzetközi kontextust, amelyben az adott szövegek keletkeztek.

3.2.2. Politikai konfliktushelyzetekben közvetítő szerepet vállaló fordítók

Mivel a politika egyre inkább a nemzetközi színtereken zajlik, a fordítókra gyakran hárul az a szerep, hogy politikai konfliktusokban közvetítő szerepet vállaljanak. Tang (2007) kultúraközi konfliktusokkal foglalkozó tanulmányában olyan eseményekre összpontosít, amelyek kulturális, társas, illetve ideológiai ellentétek formájában jelentkeznek. LeBaron (2003) kulturális konfliktusok elméletére (Theory of Cultural Conflicts) támaszkodva, Tang (2007) a kultúraközi konfliktusokat **puha és kemény konfliktusokra** osztja azok kiterjedtsége alapján. Ha a konfliktusban érintett társadalom (illetve társadalmak – hiszen nyilvánvalóan léteznek olyan konfliktushelyzetek, ahol több társadalom is érintett) egyáltalán nem beszél (beszélnek) a konfliktusról az a puha konfliktus, ha éppen ellenkezőleg, nyíltan beszél (beszélnek) a konfliktusról az a kemény konfliktus. Az angol–kínai és a kínai–angol irányú fordítások relációjának viszonylatában Tang (2007) azt a következtetést vonja le, hogy a fordító „be van szorítva a kínai és a nyugati kultúra közé” (Tang 2007:139). A kulturális kontextust is figyelembe vevő kínai szövegek angol fordításának elemző olvasása segítségével a szerző megállapítja, hogy a fordítók a puha konfliktusokat sikeresen elsimítják. Erre alapozva Tang (2007) sürgeti, hogy a fordítók legyenek jobban tudatában annak, hogy hogyan kell a nemzetközi szinten megjelenő kemény konfliktusokat hatékonyabban kezelni. Ez a felvetés afelé mutat, hogy a tudatosság növelésének meg kell jelennie a fordítóképzésben, amihez elengedhetetlen az ilyen témájú háttérutatások végzése.

Ugyancsak a konfliktushelyzetek vonatkozásában Calzada Pérez (2007) a fordítók szerepét elemzi, és azt sürgeti, hogy a fordítók ne elkerüljék, hanem inkább kezeljék a konfliktushelyzeteket. A tanulmány abból indul ki, hogy valójában a hirdetések világa is „az ideológiai konfliktusok színtere” (Calzada Pérez 2007:149), és hogy a hirdetések is képesek konfliktusokat előidézni, ill. kezelni. Ebben az összefüggésben a fordítók – kultúraközi készségeikre, képességeikre és fordítói stratégiákra támaszkodva – „ideális konfliktusközi közvetítőkké” válhatnak (Calzada Pérez 2007:149). A Cronin (2003) által felállított cenzúra és zéró fordítás kategóriáira alapozva, valamint ezen kategóriákat a lehetséges fordítási stratégiákhoz kapcsolva Calzada Pérez (2007) megállapítja, hogy a fordítók mint szövegalkotók könnyen megoldhatják a konfliktusok mögött meghúzódó problémákat oly módon, hogy célnyelvi szövegeikben „konszenzusra törekszenek” (Calzada Pérez 2007:156), vagy akár meg is

változtathatják a konfliktust okozó szövegezést, hogy „hosszú távú előnyöket érhessenek el” (Calzada Pérez 2007:156). Ebből az következik, hogy maguk a fordítók is alakíthatják a politikát.

Az ebben a részben bemutatott tanulmányok arra engednek következtetni, hogy a politikai szövegek fordítói gyakran a frontvonalban találják magukat: célnyelvi szövegek fogadtatását nemcsak a fordítások jellemzői és minősége befolyásolja, hanem az adott szöveggel kapcsolatba hozható politikai események is. Éppen ezért a politikai szövegek elemzésének ki kell terjednie a szövegek célnyelvi befogadók által történő fogadtatására és – ha erre lehetőség van – a fordítással közvetlen összefüggésbe hozható politikai eseményekre is.

3.2.3. *A fordító szakmai felelőssége és a fordítási stratégiák*

A politikai szövegek kapcsán a fordítástudományi kutatások érintik a fordítók szakmai felelősségének és az általuk alkalmazott stratégiáknak a kérdését is. A szakmai felelősség kérdését kutató Maier (2007) véleménye szerint a fordítók – bár státuszuk az utóbbi időben mind hasznosságuk, mind láthatóságuk (visibility) szempontjából felértékelődött – nem ismerik fel annak a szükségét, hogy a konfliktushelyzetek kapcsán egymás között megvitassák felelősségüket, és hogy munkájuk kapcsán számot adjanak a rájuk nehezedő felelősségről. Maier (2007) értelmezése szerint a fordítók két, egymással ellentétes nézeteket képviselő oldal közötti metszéspontban helyezkednek el, és az ellentéteket vagy elsimítják, vagy pedig az általuk tanúsított ellenállás révén maguk is a konfliktus részévé válnak. Maier (2007) szerint még manapság is előfordul az, hogy a fordító nem ismeri fel, hogy konfliktushelyzettel van dolga. A szerző azt állítja, hogy a fordítóban magában belső konfliktus keletkezik akkor, amikor konfliktushelyzetekkel kapcsolatos szöveget fordít. Maier (2007) kívánatosnak tartaná, ha azokat a konfliktushelyzeteket, amelyeknek a mai fordítók ki vannak téve, a tudomány alaposabban felmérné, kutatná és megértené. Ez véleménye szerint egyébként akár egy új (esetleg munkaetikai) fordítástudományi kutatási terület kialakulását is eredményezhetné. Maier (2007) tanulmánya tehát elsősorban a munkaetika és a célnyelvi szövegekben realizált politikai szövegek fordításának kapcsolatát feszegeti.

Schäffner (1998) európai politikai diskurzusban vizsgálja meg a különféle típusú **kertelők** (hedge) használatát. Lakoff (1973) meghatározására támaszkodva Schäffner (1998) a következőképpen definiálja a kertelőt: olyan szó, amelynek jelentése „bizonytalanságot, határozatlanságot” (Schäffner 1998:185) sugall. Schäffner (1998) ötféle kertelőt különböztet meg: tényre vonatkozó kertelőt (evidentiality hedges – pl. *I think, it seems*), amely a beszélőnek a szövegben ismertett ténnyel, igazsággal való azonosulásának mértékét fejezi ki; módosító kertelőt (modifying hedge – pl. *fairly, too, typical*), amely „a megnyilatkozás bizonytalanságának a mértékére vonatkozik” (Schäffner 1998:191); számnévi kertelőt (quantifying hedge), mint pl. *in every respect, in some respect*, amely „a pontosság hatókörének jellemzőire utal” (Schäffner 1998:191); nem specifikáló kertelőt (despecifying hedge), mint pl. *kind of, roughly*, amely „a bizonytalanság hatókörét tágítja” (Schäffner 1998:192);

és a specifikáló kertelőt (specifying hedge), mint pl. *real, genuine, true, exactly*, amely „egy fogalom vagy egy proposíció bizonytalanságának hatókörét szűkíti le” (Schäffner 1998:193).

Összehasonlító pragmatikai szövegelemzés révén Schäffner (1998) arra a következtetésre jut, hogy a forrásnyelvi kertelőket a célnyelvi szövegben ugyanolyan típusú vagy másik típusú és ebből következően potenciális fordítási eltolódásokat eredményező kertelőkkel lehet visszaadni. Am az is előfordul, hogy a kertelő eltűnik a célnyelvi szövegben, illetve hogy ebben a szövegben új kertelők jelennek meg. A példák politikai kontextualizációja segítségével Schäffner (1998) megmagyarázza, hogy a célnyelvi szövegben előforduló kertelőknek milyen hatása van a befogadókra. Ezenkívül Schäffner (1998) e tanulmányában felhívja a figyelmet azon szemantikai és pragmatikai problémára, amelyet a kertelők fordítása jelent, továbbá a kertelők rendszerszerű leírását sürgeti. A tanulmányból az szűrhető le, hogy a mikroszintű szövegjellemzőket is figyelembe kell venni a politikai szövegek fordításának elemzésekor.

Az ebben a részben említett tanulmányok megmutatták, hogy a politikai szövegek fordításával kapcsolatos szövegkutatásnak érintenie kell az elemzett szövegekben az alkalmazott fordítási stratégiák révén ismétlődő jelleggel előforduló szövegjellemzőket, mivel az egy alkalommal előforduló, illetve nem kontextualizált mikroszintű jellemzők elemzése nem feltétlenül ad megbízható kutatási eredményeket.

3.2.4. *A fordító saját történelmi és kulturális háttérének hatása*

A fordító történelmi és kulturális háttére szintén befolyással lehet a politikai szövegek fordítására. Ez a háttér – a célnyelvi szövegben előforduló események fordító általi értelmezése révén – hatással van arra, hogy az olvasó hogyan érti és hogyan viszonyul az általa olvasott szöveghez. Kuhiwczak (2007) tanulmányában bemutatja, hogy a holokauszt-élmények szóbeli történelemből írott történelembe való átalakulása során – azaz az eredetileg nem angol szóbeli források angol nyelvű, írott forrásokra történő fordításakor – hogyan alakult át ezen elsődleges források stílusa és tónusa. Kuhiwczak (2007) elméleti síkon megkérdőjelezi, hogy a fordítás mint olyan képes-e mások gondolatait (pontosan) visszaadni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a forrásnyelvi szöveg fordító általi értelmezése igen fontos szerepet játszik a célnyelvi szöveg végső megformálásában.

Nikolaou (2007) tanulmányában összevető szövegelemzés segítségével vizsgálja meg, hogy Christopher Logue saját személyisége és élményei mennyire mutathatók ki a Logue-féle kreatív *Iliász*-fordításban (címe *War Music*). Nikolaou arra a következtetésre jut, hogy mint irodalmi mű Logue saját alkotása, a *War Music* valójában az *Iliász* fordításának eredménye és hogy Logue-nak az *Iliászban* megrajzolt konfliktushelyzetekről kialakított véleménye tulajdonképpen a fordító és a fordítandó szöveg között létrejövő hermeneutikai párbeszéd következménye. Ebből ismét arra következtethetünk, hogy a politikai szövegek fordításakor az értelmezés igen jelentős szerephez jut.

Az ezen pontban ismertetett tanulmányok fényében elmondható, hogy a politikai szövegek fordítása vonatkozásában bármilyen, megbízhatónak

nevezhető szövegelemzésnek ki kell terjednie a fordító saját politikai nézeteinek kimutatására és a célnyelvi szövegben fellelhető politikai álláspontok feltárására.

3.2.5. Az irodalmi és egyéb szövegtípusok fordítása kapcsán fellépő manipuláció

A politikai szövegek fordításakor fellépő szövegszerű manipuláció tanulmányozása virágzó kutatási területté vált a közelmúltban. Williams (2007) a XIX. században tapasztalható angol–német nemzeti ellentéteket írja le és ezeket az ellentéteket Wordsworth és annak német fordítója, Freiligrath életrajzi adatainak vonatkozásában is kimutatja. Freiligrath fordítási gyakorlatának (azaz versfordításának, beleértve ebbe a versformát, a költői képeket stb.) elemzése mellett Williams (2007) megvizsgálja azt is, hogy fordítás céljából Freiligrath milyen elvek mentén válogatta ki Wordsworth politikai tárgyú verseit és elemzi, hogy az akkori, már fentebb is említett angol–német ellentét milyen hatással volt Wordsworth verseinek német fogadtatására. Williams (2007) megállapítja, hogy politikai tárgyú szövegek fordításának értelmezése csakis a kortárs történelmi és kulturális kontextus figyelembevételével lehetséges.

Az alábbiakban részletesebben ismertetem Baker (2006) konfliktushelyzethez köthető diskurzusok fordításával kapcsolatos megközelítését a következő okokból kifolyólag. Baker a *Translation and Conflict* c. könyvében a politikai diskurzus elemzéséhez integratív, részleteiben is kidolgozott, fordítástudományi elemzési eszközt ad közre, amely jelen vizsgálódásunk szempontjából – mint potenciálisan alkalmazható, illetve adaptálható modell – fontos és hasznos lehet, hiszen a politikai szövegek elemzésre érdemes jellemzőit mutatja be. Mint a későbbiekben látni fogjuk, Baker ezt a megközelítést leszűkíti a narratívára és nem annyira támaszkodik szövegnyelvészeti bizonyítékokra, mint amennyire ez véleményünk szerint a fordítástudományban kívánatos lenne.

A Baker-féle megközelítés multidiszciplináris és számos elméleten alapul. Baker kiindulópontja, hogy a mai globális világban a politikai konfliktusok általában országhatárokon átívelő jellegűek, aminek következtében az ilyen konfliktusok kibontakozásakor és rendezésekor a fordítás elkerülhetetlenül jelen van. Baker szerint a hatalom olyan helyzetekben játszik fontos szerepet, ahol különböző ellenérdekelt felekre olyan dolgokat kényszerítenek rá, amelyek saját akaratuk és érdekeik ellen vannak. Ily módon pedig a konfliktusok úgy jönnek létre, hogy az egyes ellenérdekelt felek célja az, hogy „egymást ellehetetlenítsék, mivel céljaik összeegyeztethetetlenek, érdekeik egymással ellentétesek vagy éppen alapvetően különböző értékeket vallanak magukénak” (2006:1).

Baker azt kívánja bemutatni, hogy a fordítás mint tevékenység felhasználható arra, hogy egy adott társadalmi és politikai elit hatalmának szolgálatában álljon. Hozzásegíthet ahhoz, hogy az adott társadalom számára megteremtse az egyetlen létező (és ezért feltehetően egyoldalú) igazságot és realitást.

A szerző olyan elemzési eszközt kíván létrehozni, amely segítségével vizsgálni lehet, hogy a fordítók – szövegalkotási tevékenységük révén – mennyiben járulnak hozzá a politikai töltetű narratívák megalkotásához és az ilyen

narratívák széles olvasói körrel történő megismertetéséhez, illetve hogy ezeket a folyamatokat a fordítók adott esetben mennyiben és hogyan akadályozzák. Társadalom- és kommunikációelméleti megközelítésekre támaszkodva Baker a **narratíva** (avagy **történet**) fogalmát „a velünk megtörtént események” (2006: 3) sorrendjének nyelvi realizációjaként határozza meg, amely definíciót a kötetben a Fisher-féle (1987) értelmezést felhasználva úgy bővíti ki, hogy a meghatározás minden diskurzusfajtat magában foglaljon. A fent ismertetett, tág meghatározás előnye, hogy a narratíva fogalma végeredményben minden műfajt magában foglal, függetlenül az azt közvetítő kommunikációs eszköztől.

A narratívák fordítási manipulálása kapcsán Baker négyféle olyan technikát állapít meg, amellyel a narratívák fogadtatását befolyásolni lehet. Ezek a következők: sorrendiség, kölcsönös függés, ok-okozati cselekményviszony és szelektív válogatás. Ez a fajta manipuláció gyakran előfordul a médiában használatos szövegekben és a média által közvetített fordításokban. A továbbiakban a Baker által megalkotott manipulációs technikákat ismertetem részletesebben.

A nem feltétlenül az események valóságos egymásutánosságát követő **sorrendiség** tulajdonképpen a narratívában megjelenő események sorrendjének szubjektív, személyfüggő elrendezése, amely az események adott személy által történő megélésének eredményeképpen jön létre (vö. szubjektív idő az irodalomban). Valójában a narratívák sorrendisége az, ami a fordító számára lehetővé teszi a fordítandó szöveg értelmezését, és a szövegben megjelenő cselekménnyel összefüggő logikai következtetések levonását. Ha a fordítás során az események sorrendjét megváltoztatják, akkor a célnyelvi szöveg implikaturája akár el is térhet a forrásszöveg hasonló jellemzőitől, amit szándékoltan politikai célokra is fel lehet használni.

A **kölcsönös függés** a narratíva eseményeinek egymáshoz való viszonyát takarja. Az egymáshoz való viszony jellemzője, hogy a narratíva eseményeinek egy és ugyanazon narratívát kell létrehozniuk (tehát az elmesélt eseményeknek logikailag és tematikusan ugyanabba a narratívába kell illeszkedniük), továbbá hogy a narratíva egyes eseményeit kizárólag a teljes narratíva eseményeinek fényében lehetséges értelmezni. A fordítás ez esetben is kulcsfontosságú, hiszen a célnyelvi lexikai választás esetlegesen más asszociációkat ébreszt a célnyelvi vevőkben, mint amit a forrásnyelvi szöveg kelt a forrásnyelvi befogadókban. A fordítás révén ezen asszociációkat is könnyűszerrel lehet politikai célokra felhasználni (pl. háborús propaganda céljaira), amennyiben olyan tudatosan kiválasztott szövegelemeket használ a fordító, amelyek a vevőkben jól ismert, politikai célokhoz kapcsolódó nyilvános narratívákat idéznek fel.

Az etikai jelentőséggel is bíró **ok-okozati cselekményviszony** a narratívák eseményeinek jelentőségéhez kötődik, és azzal van összefüggésben, hogy a narratívák nemcsak egyszerűen eseményeket sorolnak fel, hanem ezeket Baker véleménye szerint „értékelik, és meg is magyarázzák” (2006:67) az események, indítékok stb. értelmezése révén. Ez pedig nyilvánvalóan a narratíva morális értelmezését adja meg, illetve befolyásolja. A fordítási szövegalkotás révén az egyes események súlyát önkényes módon úgy lehet megváltoztatni, hogy a célnyelvi szövegben a forrásnyelvitől eltérő ok-okozati cselekményviszonyt jelenít meg a fordító.

A narratívák fogadtatását befolyásoló negyedik és egyben utolsó tényező a **szelektív válogatás**, amely olyan a tudatos és tudat alatti folyamatok összefoglaló neve, amelyek révén egyes események bekerülnek a narratíva végleges szövegébe, míg mások nem. A fordításra vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy már azt is szelektív válogatásnak kell tekintenünk, hogy az adott forrásnyelvi kultúrából mely narratívákat (azaz mely eseményekről szóló narratívákat) fordítják le más nyelvekre. Ezt a fajta válogatást politikai célokra is fel lehet használni oly módon, hogy a válogatást tudatosan úgy ejtik meg a döntéshozók (tudósítók, újságírók stb.), hogy a célnyelvi szövegek hamis képet fessenek a forrásnyelvi kultúra országáról, vagy hogy a forrásnyelvi országot mint ellenséges kultúrát lehessen bemutatni szándékolt válogatás – azaz politikai vagy ideológiai célok mentén történő direkt válogatás – révén (vö. szelektív válogatás, ld. fent). A Baker által választott megközelítés igen fontos dologra világít rá: arra, hogy a hatalommal, ideológiával és politikával kapcsolatos fordításkutatási megközelítéseknek multidiszciplinárisnak kell lenniük, és egymással kölcsönösen kapcsolatban lévő elméleteken kell alapulniuk.

A narratívák fogadtatásával kapcsolatosan Baker a fordításról mint olyan szöveg-előállítási folyamatról ír, amelynek révén az adott narratíva bizonyos jellemzőit megváltoztatva „a célnyelvi kontextusban politikai töltetű narratíva jön létre” (2006:105). Ezen narratíva valójában egy más, átalakított, módosított realitást jelenít meg a befogadó számára, amit a fordító mint szövegalkotó olyan „stratégiai lépések végrehajtása révén ér el, amelyeket tudatosan alkalmaz annak érdekében, hogy egy adott [társadalmi, politikai vagy egyéb] mozgalmat, illetve véleményt vagy álláspontot bizonyos szemszögből láttasson” (2006:106). Ezt a módszert Baker **keretbe foglalásnak** nevezi.

Baker a fordítók számára rendelkezésre álló számos, fent említett keretbe foglalási módszer közül négyet ír le részletesebben, majd azok lehetséges gyakorlati alkalmazását is elemzi a fordítás szempontjából. Baker szerint az első módszer az **időbeli és térbeli keretbe foglalás**. Ez a módszer nem a fordítandó szöveg megváltoztatásában nyilvánul meg, hanem abban, hogy a lefordítandó szöveget direkt módon úgy választják ki, és olyan „időbeli és térbeli keretbe foglalják, ami a narratíva egyes elemeit hangsúlyossá teszi, és ami arra sarkallja a vevőt, hogy a kortárs narratívák és az adott narratíva között párhuzamot vonjon” (2006:112).

Az irodalmi művek fordításakor, valamint tolmácsoláskor, illetve a médiaiparban gyakran alkalmazott keretbe foglalási módszer a **szöveges anyagok szelektív válogatása**. Ebben az esetben a forrásnyelvi szövegbe olyan szövegrészeket toldanak be, illetve hagynak ki belőle, amelyek „a forrásnyelvi narratíva, illetve az ezen narratívát magában foglaló nagyobb narratíva (narratívák) egyes elemeit háttérbe szorítják, felnagyítják vagy részletesebben taglalják” (2006:114). Az ilyen jellegű változtatásokat a fordítók tudatosan és nem tudatosan is végrehajthatják.

A keretbe foglalás egy másik lehetséges módszere a **címkézés**. A címkézés azt jelenti, hogy a fordító „személyek, helyek, embercsoportok, események vagy más, a narratívában kulcsfontosságú dolgok megnevezésére olyan lexikai elemeket, elnevezéseket vagy szókapcsolatokat alkalmaz” (Baker 2006:122), amelyek

egy bizonyos közösség nézőpontját, meggyőződését vagy politikai elkötelezettségét jelenítik meg.

A keretbe foglalás utolsó, negyedik azonosított módszere a **résztevők újrapozicionálása**, azaz a narratívában a szereplők, illetve a vevők egymáshoz képesti hierarchiájának megváltoztatása. Ez történhet részben a szereplők beszédének szociolingvisztikai jellemzői, részben a szereplők azonosítására és jellemzésére használt más nyelvészeti módszerekkel leírható szövegjellemzők megváltoztatása révén. Ez szintén lehetőséget teremt a fordításon keresztül megvalósuló politikai manipulációra.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a Baker által kidolgozott rendszer számos kontextuális és intertextuális jellemzőt vesz figyelembe, és ezzel kapcsolatosan a politikai manipuláció jó néhány (lehetséges) eszközét leírja, ám olyan elméleteket nem alkalmaz, amelyek segítségével ezen manipulációk konkrét, szövegszerű megvalósulását is ki lehet mutatni. Baker inkább arra törekszik, hogy ezen manipulációkat az adott társadalmi, kulturális és politikai kontextusban magyarázza és elemezze. Véleményem szerint az objektivitás biztosítása érdekében a fordított szövegekben előforduló politikai manipuláció elemzésének pontosan és vitán felül ki kell tudni mutatnia azokat a szövegrészeket, amelyekben a manipuláció megvalósulhat, nem pedig pusztán arra kell törekednie, hogy a társadalmi, kulturális és politikai kontextust háttérként felhasználva magyarázattal tudjon szolgálni.

Schäffner (2001) azt kutatja, hogy miért alakulnak ki **hibridszövegek**. A tudatos fordítói döntések révén létrejövő hibridszövegek a célkultúra szempontjából furcsa, szokatlan szövegjellemzőkkel bíró szövegek, amelyek ennek ellenére betöltik az adott kommunikációs helyzetben tőlük megkívánt kommunikatív célt. A szövegek azért furcsák és szokatlanok, mert a forrásnyelvi szöveg műfaja a célnyelvi kultúrában nem létezik, és éppen ezért a fordító nem tud semmilyen célnyelvi modellszövegre támaszkodni, amikor a fordítást létrehozza. A politikai diskurzussal kapcsolatban Schäffner megjegyzi, hogy a hibridszövegek kialakulásának egyik oka a globalizáció, hiszen a politika egyre nemzetközibbé válása elősegíti a célnyelvi kultúrában korábban nem létező műfajok megjelenését. Összehasonlító szövegelemzés révén Schäffner arra az eredményre jut, hogy a hibridszövegek olyan szövegjellemzőket mutatnak, amelyek a célnyelvi kultúra aktuálisan létező normáival ellentétesek. Ez pedig lehetővé teszi olyan műfajok megteremtését, amelyek a célnyelvi kultúrában korábban nem voltak elfogadottak, illetve elfogadhatatlanok voltak, és mint ilyenek szerepet kaphatnak hatalmi játékokban és a politikai meggyőzésben.

Az ebben a részben ismertett tanulmányokból megállapítható, hogy a fordítást szándékosan felhasználhatják politikai manipuláció céljára. Erre tekintettel bármilyen lefordított politikai szöveg elemzésének ki kell terjednie az aktuális társadalmi, kulturális, politikai és ideológiai jellemzőkre, valamint azok szövegszerű megvalósulásának kimutatására és kontextusbeli értelmezésükre.

3.2.6. A kritikai diskurzuselemzés csírái a fordítástudományban

A kritikai diskurzuselemzés kezdeteit megtalálhatjuk a fordítástudomány terén is. Ezt a megközelítést a politika egyre nemzetközibbé válása váltotta ki, amely kapcsán egyre több politikai szöveget fordítottak le, és aminek eredményeképpen egyre több ilyen szöveg jelent meg a tömegkommunikációs médiumok különféle csatornáin. Mivel a tapasztalatok alapján feltételezték és később bizonyították is (pl. Baker 2006), hogy a forrás- és a célnyelvi szövegek politikai értelemben nem ekvivalensek egymással, és hogy a célnyelvi szöveget úgy is megalkothatják, hogy az részben másféle kommunikációs célt szolgáljon, mint a forrásnyelvi szöveg, megnövekedett a politikai szövegek fordításával kapcsolatos tudományos érdeklődés.

Az e területen alkalmazott szövegnyelvészeti megközelítések azt célozták, hogy szövegszerűen megmutassák, hogy a forrás- és célnyelvi szövegek pontosan hol és milyen értelemben nem ekvivalensek egymással. Az ebből táplálkozó etikai, politikai és szakmai indíttatású cél – azaz hogy a befogadók és maguk a fordítók is kritikusan viszonyuljanak a fordított politikai szövegekhez, a fordítói tevékenységhez és az ezen tevékenység révén létrejövő hatásokhoz – számos kritikai megközelítést eredményezett. Az alábbiakban néhány ilyen megközelítést ismertetünk.

A kritikai diskurzuselemzés és az ideológiakutatás legismertebb és legelfogadottabb tudósainak elméleteire (Fairclough [1989, 1995], van Dijk [1990, 2003]), valamint a mediatizált szövegek diskurzuselemzésére támaszkodva (Bell [1991, 1998], Schelesinger és Lumley [1985]), Valdeón (2007) televíziós (a BBC-n és a CNN-en sugárzott) tudósításokat hasonlít össze azok fordításai-val. Ebben a kutatási keretben Valdeón (2007) az ideológiát a következőképpen értelmezi: „olyan feltételezések együttese, amelyeket egy adott diskurzus résztvevői elfogadottnak tekintenek” (Valdeón 2007:101). Tanulmányában Valdeón (2007) a médiában megjelenő szövegek alkotói vonatkozásában kétféle közvetítéstípust különböztet meg: **pozitív mediációt**, azaz a szövegalkotó elfogulatlan, semleges hozzáállását a leírtakhoz, valamint **negatív mediációt**, amely esetben „olyan külső politikai irányvonalak (agendák) jelennek meg a szövegben, amelyek esetében elképzelhető, hogy a leírtak [a szövegalkotó] saját ideológiai háttéréből táplálkoznak” (Valdeón 2007:103). Valdeón (2007) a Baker-féle (1992) szószintű nem ekvivalencia kategóriákra támaszkodva azt vizsgálja, hogy a *terrorista* (*terrorist*) és a *szeparatista* (*separatist*) szavakat, valamint az azokkal (állítólagosan) ekvivalens kifejezéseket hogyan használják a forrás- és célnyelvi szövegekben, illetve hogy ezeknek mi is a pontos jelentésük. Valdeón (2007) azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy a 2005-ös madridi terroristatámadásokról mind a BBC, mind pedig a CNN számára készült, fordítás révén keletkezett tudósítások „nem a célnyelvi kultúra érdekében készültek, hanem ennek éppen az ellenkezője igaz: ezek a fordítások a saját érdekeiket tartják előtérben, legyenek azok személyes, szerkesztői, illetve nemzeti célok” (Valdeón 2007:116). Elmondható tehát, hogy (Valdeón 2007) Baker (1992) taxonómiájára támaszkodva szószintű manipulációt mutat ki.

Chan (2007) Hillary Clinton *Élő történelem* c. könyvének két kínai kiadónál, a China Timesnál és a Yilin Pressnél megjelent fordítását hasonlítja össze. Chan (2007) először bemutatja a két fordítást azok befogadó kultúrájában, aztán pedig szövegelemzés segítségével számos különbséget mutat ki a két fordításban. A forrásnyelvi szöveg és a két célnyelvi fordítás közötti különbségek – a kétféle kínai cím, különféle szövegszerű kihagyások és eltolódások – egyrészt a kiadónak, másrészt pedig a kínai cenzúrának tulajdoníthatóak. Chan (2007) tanulmánya jól példázza, hogy politikai szövegek esetében a szövegszerű jellemzőket – többek között – feltétlenül a befogadó kultúra fényében kell értelmezni, magyarázni.

Két tudományterületet összekötve Schäffner (2004) amellet érvel, hogy a politikai diskurzuselemzésnek (a továbbiakban PDE, az angol szakirodalomban: Political Discourse Analysis – PDA) és a fordítástudománynak szorosabban kellene együttműködni. A PDE tulajdonképpen a nyelvi viselkedés és a politika kapcsolatát kutatja a pragmatika, a szemantika és a szintaxis területén, és arra próbál választ találni, hogy a nyelvhasználat hogyan járul hozzá a politikai meggyőzéshez (vö. Chilton és Schäffner 1997). A politikai szövegekhez kapcsolódóan Schäffner (2004) bemutatja a fordítástudomány legismerőbb kutatási területeit, és erre alapozva a PDE és a fordítástudomány lehetséges közös kutatási területeiként a következő témákat határozza meg: a forrás- és a célnyelvi szöveg lexikai választásai és ezek összehasonlítása, a lefordítandó információk kiválasztásának gyakorlata, új politikai identitás létrehozása a szóhasználat és a keretbe foglalás (az olvasókban adott szavak bizonyos társadalmi és ideológiai kontextusokkal történő társítása) révén. Schäffner példák segítségével mutatja be, hogy a fenti területekhez kapcsolódó fordítói megoldásokat manipulációs célokra is fel lehet használni, éppen ezért fontos, hogy a politikai szövegek fordítása vonatkozásában a szöveggel kapcsolatba lépő személyek ezen lehetőségekkel és azok hatásaival is tisztában legyenek.

Ugyanebben a tanulmányban Schäffner a politikai szövegek fordítása terén módszeres megközelítést javasol, és a következőket sürgeti:

- 1) a fordítás státuszát (nyílt vagy burkolt fordítás) és a fordítás elkészítésének menetét és gyakorlatát fel kell tární, mielőtt bármilyen elemzést elvégeznénk,
- 2) a tisztánlátás érdekében a vizsgált fordításokat az eredeti célnyelven és nem csak angolul kell közreadni,
- 3) az esetleges félrefordításokat és a fordításra nem kerülő szövegrészeket azok társadalmi-politikai kontextusában kell elemezni annak érdekében, hogy az azonosított eltolódások kapcsán ki lehessen mutatni az esetleges ideológiai struktúrákat (azaz a társadalmilag elfogadott ideológiát), valamint
- 4) a teljes fordítási folyamatot és nem kizárólag a fordítás révén keletkező „végterméket” kell elemezni.

A PDE megállapításaira támaszkodva és a PDE segítségével meghatározott, a politikai diskurzus fordításával összefüggésbe hozható politikai stratégiák

tekintetében Schäffner megállapítja, hogy politikai szövegek fordítása esetében a fordítás a következő négy politikai stratégia eszköze lehet: korlátozás (*coercion*), ellenállás (*resistance*), torzítás (*dissimulation*), valamint legitimizáció (*legitimation*) és delegitimizáció (*delegitimation*). Ezek meghatározásai sorrendben a következők: a fordítás a fordításra kiszemelt, kiválogatott szövegek révén felhasználható arra, hogy segítségével a befogadók információhoz jutását ellenőrzés alatt tartásuk (**korlátozás**). A fordítók maguk is aktív szerepet vállalhatnak azzal, hogy ők választják ki a nyilvánosságnak szánt, lefordítandó szövegeket, így az olvasók számos nézőponttal találkozhatnak (**ellenállás**). A fordításra szánt szövegek kiválasztásakor manipulatív stratégia lehet az is, ha bizonyos szövegeket nem engednek lefordítani, ha egyes szövegeknek csak bizonyos részeit fordítatják le, vagy ha tudatosan adnak közre a valós politikai eseményekkel köszönő viszonyban nem lévő fordításokat (**torzítás**). Mindezen stratégiák megakadályozhatják az olvasókat abban, hogy pontos és megbízható információkhoz jussanak. A negyedik fordítási stratégia révén pedig pozitív képet alakíthatunk ki magunkról, miközben negatív képet rajzolunk másokról, ezeket Schäffner (2004) **legitimizáció**, illetve **delegitimizáció** néven tartja számon. Schäffner (2004) a PDE és a fordítástudomány együttműködését a fent ismertetett stratégiák és azok fordított szövegekben megnyilvánuló eszközeinek kutatása terén látja leginkább indokoltnak.

Az utolsó alpont, azaz a kritikai diskurzuselemzés fordítástudomány terén megjelenő kezdeményei kapcsán általánosságban elmondható, hogy ez a megközelítés azt hangsúlyozza, hogy:

- (1) a szószintű ekvivalenciát a forrás- és a célnyelvi kultúra ideológiai kontextusában kell értékelni és elemezni,
- (2) a célnyelvi szövegben megjelenő lexikai választásokat a befogadó, tehát a célnyelvi kultúra vonatkozásában kell elemezni,
- (3) a lefordításra váró információk kiválasztásának gyakorlatát a forrás- és a célnyelvi kultúra uralkodó ideológiái figyelembevételével kell értelmezni, valamint hogy
- (4) az új politikai identitások szóhasználat és keretbe foglalás révén történő megteremtését a célnyelvi kultúra kontextusában kell elhelyezni.

Az ebben az alpontban ismertetett tanulmányok azt mutatják, hogy a politikai szövegek fordításával kapcsolatos megközelítéseknek a szószintű manipulációkra, a kulturális aspektusok összehasonlítására és a politikai manipulációt (adott esetben) megvalósító nyelvi elemek kiválasztására is ki kell terjednie.

4. Összefoglalás

Az ismertetett fordítástudományi tanulmányok alapján könnyen belátható, hogy a politikai diskurzus fordítástudományi elemzése igen sokféle megközelítést kínál és rendkívül változatos képet mutat. Ez olyannyira igaz, hogy a kutatási módszerek és az azokkal elért eredmények egymással nem hasonlíthatók össze,

ebből kifolyólag a kutatások egymást nem segítik. A tudományterület további fejlődése érdekében szükségesnek látszik valamiféle egységesebb kutatási módszer és elemzési eszköz bevezetése, vagy legalábbis alternatívaként való felkínálása. A fentiek alapján véleményünk szerint ennek az elemzési eszköznek a forrás- és a célnyelvi szöveg vonatkozásában a társadalmi, politikai, kulturális, történelmi, hermeneutikai jellemzőknek és a politikai kontextus jellegzetességeinek vizsgálatára és értelmezésére is alkalmasnak kell lennie. Így biztosítható, hogy a politikai szövegek megalkotásának és fordításának összes kontextuális jellemzőit és azok egymásra hatását is vizsgálni lehessen. Úgy véljük, hogy az általunk megalkotott és a cikksorozat 3. részében ismertetendő komplex hatásmodell az elemzéssel kapcsolatos összes elvárásnak megfelel és az elemzendő szövegjellemzők egy modellbe való foglalása révén potenciálisan képes a jövőbeni kutatásokat egységesebbé és összehasonlíthatóbbá tenni.

Irodalom

- Álvarez, R. Vidal, C. (szerk.) 1996. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, M. 1992. *In Other Words*. London and New York: Routledge.
- Baker, M. 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London–New York: Routledge.
- Baker, M. 2007. Activist Communities of Translators and Interpreters. Paper presented at *Translation, Interpreting and Social Activism 1st International Forum*. Granada: University of Granada.
- Bell, A. 1991. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- Bell, A. 1998. The Discourse Structure of News Stories. In: Bell, A. and Garrett P. (szerk.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell. 64–104.
- Bell, A. Garrett, P. (szerk.) 1998. *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Calzada Pérez, M. 2007. Translating Conflict Advertising in a Globalised Era. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam – New York: Rodopi. 149–165.
- Chadwick, B. 2007. A ‘hip-hop’ Translation of a Poem by the Russian Futurist Poet Velimir Khlebnikov (1885–1922). In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 199–220.
- Chan, R. 2007. One Nation, Two Translations: China’s Censorship of Hillary Clinton’s Memoir. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 119–131.
- Chilton, P., Schäffner, Ch. (szerk.) 2002. *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins.
- Chilton, P., Schäffner, Ch. 1997. Discourse and Politics. In: van Dijk, T. A. (szerk.) *Discourse as Social Interaction*. Thousand Oaks, USA: Sage Publications. 206–230.
- Cronin, M. 2003. *Translation and Globalisation*. London–New York: Routledge.
- van Dijk, Teun A. 1990[1980]. *La noticia como discurso: comprensión, estructura y producción de la información*. Barcelona: Paidós.
- van Dijk, Teun A. 2003. Ideology and Discourse – A Multidisciplinary Introduction. [Online]. Available: <http://www.discourses.org/download/articles/> [last accessed: 14th March 2009].

- Dimitriu, I. 2002. Translation, Diversity and Power. *Current Writing* Vol. 14. No. 2. i–xiv.
- Dragovic-Drouet, M. 2007. The Practice of Translation and Interpreting During the Conflicts in the Former Yugoslavia (1991–1999). In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 29–40.
- Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London–New York: Longman.
- Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London–New York: Longman.
- Fisher, W. 1987. *Human Communication as Narration: Towards a Philosophy of Reason, Value, and Action*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Foster, I. 2007. The Translation of William Le Queux's The Invasion of 1910: What Germany Made of Scaremongering in The Daily Mail. In: Salama-Carr, M. (szerk.). *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 169–182.
- Fowler, R. 1985. Power. In: van Dijk, T. A (szerk.) *Handbook of Discourse Analysis*. Vol. 4. London: Academic Press. 61–82.
- Gagnon, C. 2006. Language Plurality as Power Struggle, or: Translating Politics in Canada. *Target* Vol. 18. No. 1. 69–90.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hatim, B., Munday, J. 2004. *Translation: An Advanced Resource Book*. London–New York: Routledge.
- Katan, D. 1999. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters, and Mediators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kuhiwczak, P. 2007. The Grammar of Survival. How Do We Read Holocaust Testimonies? In: Salama-Carr, M. (szerk.). *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 61–73.
- Lakoff, G. 1973. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Journal of Philosophical Logic* Vol. 2. 458–508.
- LeBaron, M. 2003. *Bridging Cultural Conflicts: A New Approach for a Changing World*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Maier, C. 2007. The Translator's Visibility: the Rights and Responsibilities Thereof. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam – New York: Rodopi. 253–266.
- Newmark, P. 1989. Introductory Survey. In: Picken, C. (szerk.) *The Translator's Handbook*. 2nd edition. London: ASLIB. 1–26.
- Nikolaou, P. 2007. The Troy of Always: Translation of Conflict in Christopher Logue's War Music. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 75–95.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Palmer, J. 2007. Interpreting and Translation for Western Media in Iraq. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 13–28.
- Pym, A. 1992. *Translation and Text Transfer – An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Pym, A. 2000. *Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Schäffner, Ch. 1998. Hedges in Political Texts: A Translational Perspective. In: Hickey, L. (szerk.) *The Pragmatics of Translation*. Clevedon: Multilingual Matters. 185–202.

- Schäffner, Ch. 2003. Third Ways and New Centres – Ideological Unity or Difference? In: Calzada-Pérez, M. (szerk.) *Apropos of Ideology: Translation Studies on Ideology. Ideologies in Translation Studies*. Manchester: St Jerome. 23–41.
- Schäffner, Ch. 2004. Political Discourse Analysis from the point of view of Translation Studies. *Journal of Language and Politics* Vol. 3. No. 1. 117–150.
- Schäffner, Ch., Adab, B. 2001. The Idea of the Hybrid Text in Translation: Contact as Conflict. *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 2. 167–180.
- Schelesinger, Ph., Lumley, B. 1985. Two Debates on Political Violence and the Mass Media: The Organisation of Intellectual Fields in Britain and Italy. In: van Dijk, T. A. (szerk.) *Discourse and Communication, New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. 324–349.
- Seleskovitch, D. 1983. Faut-il sauver les langues nationales? Role de la traduction et de l'interprétation. *Traduire* Vol. 116. 5–6.
- Tang, J. 2007. Encounters with Cross-cultural Conflicts in Translation. In: Salama-Carr, M. (szerk.) *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 135–147.
- Trosborg, A. 1997. *Text Typology and Translation*. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins.
- Tymoczko, M. 2000. Translation and Political Engagement. *The Translator* Vol. 6. No. 1, 23–47.
- Tymoczko, M. 2003. Ideology and the Position of the Translator: In What Sense is a Translator 'in between'? In: Calzada-Pérez, M. (szerk.) *Apropos of Ideology: Translation Studies on Ideology. Ideologies in Translation Studies*. Manchester: St Jerome. 181–202.
- Tymoczko, M. and Gentzler, E. (szerk.). 2002. Introduction. In: *Translation and Power*. Amherst–Boston: University of Massachusetts Press. i–xxviii.
- Valdeón, R. A. 2007. Ideological Independence or Negative Mediation: BBC Mundo and CNN en Español's (translated) Reporting of Madrid's Terrorist Attacks. In: Salama-Carr, M. (szerk.). *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 99–118.
- Venuti, L. (szerk.). 1992. *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London: Routledge.
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as Interaction*. Harlow, Essex: Addison Wesley Longman.
- Williams, J. 2007. Ferdinand Freiligrath, William Wordsworth, and the Translation of English Poetry into the Conflicts of Nineteen Century German Nationalism. In: Salama-Carr, M. (szerk.). *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam–New York: Rodopi. 183–198.